

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՌԵԷԹ-ՌԵՑ

ՀԱՏՈՐ

ՁԸ

ՅԵ

1930

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 9

ՅԵ

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱՋԱՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՇԱԿՈՑԹ

Նիւթին դէմ՝ որ դարուս մեծագոյն կուգն է դարձած՝ բուռն ճիգերով կը կանգնի գաղափարի անդրին:

Մշակոյթն այլեւս հանդիսական տօն մը ունի սեփական. և ահա ճիշդ այդ նուիրաւործուն մէջ է որ յատկօրէն և հարաւոր կը ցոյանայ պաշտօնած գաղափարը:

Փառասպանծ գարեբու ոգեկոյումը, աւելի կամ նուազ չափով գիտակից՝ լով տեսական վերլիշում մը չէ, այլ զօրեղ տենչը անոնց իրական վերապրումին, երկունքը՝ այդ բնորուն հնութիւնը վերածնելու. և բեմադրելով ազգային հսկայ մարմնացումները՝ փառահեղ ցուցահանդէսն է որ կը բանանք մեր տոհմին, մեր Հինաւուրց կաղնիին՝ իր քանդակաւոր մեծութեան ու փառքին: Այս քանդակաւոր պատկեր ունենալով պատուաստե՞լ մեր օրերուն ինչպէս և վաղուի սերունդները անոնց:

Վրայ, փոխանցելու մեր պայազատութեան անոնց կենսունակ հոգին, հոգի մը որ վսեմօրէն կ'ապրի կրօնքի և ազգութեան տաճարին ներքեւ, սրբազան ու արտաքին համատարէն ճոխ մատենադրութեան մը մէջ:

Գործնականօրէն սակայն ի՞նչ կը պարտադրէ մեզ մեր հնութեան մշակոյթը կամ լաւ եւս անոր պաշտամունքը: —

Երկրկան ու յարգալից մերձեցում մը անոնց անմահ հոգիներուն, անոնց վառ սրտին, տեսնելու այդ հոգիներուն մէջ մեր ցեղին բարձր ձիրքերը. զգալու կենդանի բարախումս այդ սրտերուն իրենց գերագոյն ձգտումներուն մէջ՝ հանդէպ գեղեցկին, ճշմարտին ու բարոյին:

Եւ այս ամէնը մեզ կը թելադրեն ու վանդակ մեծութեան ու փառքին: Այս քանդակաւոր պատկեր ունենալով պատուաստե՞լ մեր օրերուն ինչպէս և վաղուի սերունդները անոնց:

աշխարհագրական տարաբախտ դիրքերով, մեր պատմական կեանքի տիուր ճակատագրականով Հանդերձ՝ մեր Նախնիք թողած են համեմատորէն հարուստ և թեղուն մուտենագրութիւն մը, որուն մէջ դարէ մ'ի վեր թարթափող եւրոպացի բանասէր ու արուեստագէտ կը խոստովանին՝ թէ Հայ ազգը Հինաւորաց կոթողներ ունի քաղաքակրթութեան պատմութեան ամէն մասնաճիւղերուն մէջ անխոր, Հանճարեղ յղացումի ինքնուտիպ դրոշմով:

Եւ սակայն Հին ուրացողներէ վերջ նոր սերունդին մէջէն ալ կը լսենք փշաքաղուածով՝ ճառատանք մը թէ «Մենք մարդկային քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ բաժին չունինք»: Այսպիսիներ իրենք զիրենք խաբկանքի մը զոհեր կը նկատեն Հին դըպրոցի ուսուցիչներէն. ու իրենց համար կարծես ցնորքի մը կը վերածուին Սահակի և Մեսրոպի գէմքերը, անոնց ստեղծած գրականութիւնն իր Ոսկի դարով և թողած հաւրուստ աւանդովը. երազանք մը՝ փաւստոսի, խորենացիի և Հետեւորդ պատմիչներու գործերը ուր կը փայլին մեր թագաւորներու սուրն և հայրապետական գաւազանը, ուր մեր տաճարներու և պալատներու աւերակները կրօնքով ու արուեստով դրոշմուած՝ տիեզերական պարտէզին «փոքրիկ սոժու»ին անթառաւմները կը ներկայացնեն. յերիւրանք մ'անշուշտ՝ Չամչեանի հսկայ վերականուցումը մեր ցեղին պատմութեան, ինչհիճեանի ամփոփումները Հեռուար Հնութեան բեկորներուն և Աւիշանի ծովածաւալ տեղագրութիւնները աստուածային շունչով մը ոգեւորուած:

Մէթէ Հերոդոտոս ու Քսենոփոն ալ կը գտնանցեն. և Հոմէր՝ որ Պարոյրի արձան կը կանգնէ, կամ Աթէնք ալ՝ որ անյաղթ կը հռչակէ հայ Գաւիթը:

Ո՛չ, ո՛չ. դեռ թարմ է յիշատակը Մուրատեան վարժարանի բացումին, ուր, քաղաքակրթ աշխարհի մարգարանին մէջ, օտարէն լսեցինք մեր ցեղին հնարքիւնը կենդանի՝ փառքի լուսապսակներով շողողուն. Պոստընի Սիմֆընի Հօլլին ցեղային ցուցաւ հանդէսին մէջ շահեցանք մեծ մրցանակը:

Ռումոնիոյ ոստանին մէջ արքայազուններու զովեստին հետ գիտութեան և արուեստի վարպետները խոր գնահատանք ստորագրեցին և մեր վայրապատին ցեղին գեղարուեստի անբաւ արտագրութիւններէն լոկ քանի մը «մաշած նշխարք մեր Հարսնց» տեսնելուն՝ «կիցցէ» լմեճող Հայաստանը՝ գոչեցին, ուղեկով փառատանել քաղաքակրթական մեծ արտագրութիւնը և ցեղային հանճարը՝ զոր ճանչնալու բախտը կը շնորհուէր իրենց դարձեալ Նոյն ցեղի գաւակներէն:

Մայրքանք մը որ մեր անմոհութիւնը կ'երգէ՝ անշուշտ մեզի համար չափազանց ուրախութիւն է, խորին ստիճիանք և խրախոյս յաղթանակէ յաղթանակ դիմելու: Այս, կիցցէ՝ յաւերժ յմեճող Հայաստանը. ստակայն մենք ո՛չ Հանրի Նրէնի կամ Գ. Լէյկի, ո՛չ ամերիկեան դատաւորներու կամ Հէրպերթ Բարբըրի և ո՛չ մեծանուն հայասէր Խորկայի գնահատանքին կամ զովեստին է որ կը սպասէինք մեր գեղարուեստական Հնութեանց արժէքն ըմբռնելու, կամ մեր ցեղին մտային չափանիշը տեսնելու, այլապէս մենք ո՛չ զաղափարն և գիտակցութիւնը պիտի ունենայինք երկար աշխատանք և զոհաբերութիւն ընելու այդ ցոյցերու կազմակերպումին. և ո՛չ մեր հայրերու հարազատ սերունդը պիտի ըլլայինք իրենց ցեղային բարձր ձիրքերուն ժառանգութեամբ. պարզապէս յոռետեսներու է որ ուղղած ենք մեր խօսքը. եթէ մեր լուսթիւնն ալ գաւաճանէ, ահա օտարներն են որ կը մրցակցին վեր հանելու մեր ցեղին բարձր ձիրքերը գեղարուեստի նմոյշներուն վերլուծումէն. ապացոյց մը անոնց որ համոզուելու տրամագրութենէն զուրկ չեն:

Սակայն կը մնայ մեզ քննել թէ ի՞նչ է պատճառը Հոգեբանական այդ Հիւսնդ մը տայնութեան մեր սերունդին չով: —

Հարցի լուծումը անպայման զպրոցի ու դաստիարակութեան մէջ պէտք է փնտնենք: Ի՞նչպէս կ'աւանդենք մեր սերունդին մեր ազգին պատմութիւնն ու մատենագրութիւնը. ի՞նչ սովով, ի՞նչ դրութեամբ... Ի՞նչպէս կը մերձենան մեր աշակերտները մեր սրբազան Հնութեան ստեղծագործ մաքերուն: —

Հայ պատանիին կը լսեցնէնք փառաստուի և խորենացիներու անունները, սակայն նա երբեք իր աչքերով տեսած, կարդացած ու քննած է անոնց գործերը՝ ինչպէս կը կարգայ տարփանջով Բաֆֆին կամ Ահարոնեանը. լսած է փառաստուի հարազատ ձայնը, դիտած է գունագեղ նկարները այդ ուժեղ տիպարներուն, ու շօշափած իր հայրերու տարադներն ու բարքերը. իր արքաներն ու իշխանները, իր նախարարն ու զօրավարը, ազատորենարն ու շինականը:

Գիտակ է մէն մի աւանդութեան, փառքի բեկորներուն՝ մեր արքաներու սուրերուն և հանճարի ցուբերուն, յաղթանակներուն և սուգին, մեծութեան և անկման զոր կը պատմէ խորենացիներն:

Թուի դիտակով մոռյօրէն տեսնուած վերլուծումներէ առաջ ունկնդրած է ան սիրային ու վշտահար Միլիէի քնարին, իր ազուլեզուին, հայրենապաշտ տեսլականին:

Մենք բուռն տենչ մ'ունինք Նարեկացին շատ մեծ ու բարձր ըմբռնելու և ըմբռնել տալու. սակայն երբեք վերլուծած ենք մեր սաներուն որոնք իրենց իսկ ազատ թոխըով սաւառնիլ կարենան անոր վերացումներուն յաւերժալոյս երկինքներու մէջ...

Գոթախտարար «Նոս ալ աշխարհարարի զգեստին տակ չեն գիտեր որքան հարազատ պիտի ըլլան յաւերժօրէն անթարգմանելի խոհերը որ իր յատուկ լեզուի ինքնատիպ և գերազանց յօրինուածքին մէջ միայն կը սքողեն մարդկութեան ցաւերն ու ճակատագիրը՝ աստուածութեան քով խորհուրդի մը մէջ ամպածրար, որուն պատառումին չափ եղծարար չէ՝ արգիացումը:

Հապա Ենորհալին... տոխկը մեր տաճարին, ինկարոյր նուագը մեր կաթողիկէներուն վէտվէտուն բարձրութեան մէջ. ո՞վ ունկնդրած է իր հարազատ ձայնին, ո՞վ վերլուծած իր պարզութեան գաղտնիքը հօլանի, իր արուեստին գոյները քերթողական:

Գիտենք մեր բարեպաշտոն ծերերուն թուրակօրէն մրմունջը որ դադրած է, և արդէն ինչ պիտի արժէր այն այսօր առանց իմացումի, առանց համոզումի:

Մեր երիտասարդութեան ձեռքը իրակա-

նութեան տեղ նշմարանքն է որ կը շրջի, և բնական է որ գործնական դարու եւրոպական իրապաշտ գրութեան շօշափումով՝ չըքանան աստուերական պատկերները և այն ատեն իրաւունք ունենան մեզ ըսելու «Մեզի շատ ցնորքներ ու վէպեր պատմեցին, մեզ խաբեցին մեր ուսուցիչները», որովհետեւ հաստատուն և շօշափելի գիտութիւն մը չէր որ տուինք անոնց. և արդարեւ Բաֆֆի մը գրչին վիպականութեան մէջէն հասած արւահազանքը մեր հնութեան ու պատմութեան լինչ արժէք պիտի ունենայ. գեղեցիկ հանդերձ մը գունագեղ ու թանկարժէք, որ սակայն մեզ ոսկր ու մարմին չի կազմեր: Հայ ոգին դրոշմելու համար իրական և շօշափելի պիտի ըլլար ուսումն ու փաստերը. հարազատ արգիւրէն պէտք է տանք վճիտ ջուրը. ու այսպէս շօշափելով ու տեսնելով պիտի իրացնեն, համոզուին և գիտակցութիւնը կազմեն իրենց ազգութեան՝ անվերապա՛հ սիրոյ փարունով:

Մենք կը կարծենք որ մեր բռնցիկ պատմական ու մատենագրական դասերը անոնց հոգին կը կազմեն հայօրէն. ո՛չ, կը սխալինք. իրական պատկերներն են որ կ'ազդեն. կ'ազդէ Բաֆֆի, կ'ազդէ Ահարոնեան, կ'ազդէ չափով մը Պէշեթալեան, կ'ազդեն ուժգնօրէն Վարաժեան, Սիամանթօ, Տէրեան և Իսահակեան. Ալիշան անգամ իր Հայապատումներով, Սիսուաններով, Խրեմեան իր Հրաւիրականներով կ'երթան կը խառնուին Նարեկացիներու ու Ենորհալիներու հետ դատապարտուելով... Ըլլալու փակ մեհէան մը գիտութեան, կնքուած քարտէս, անմատոյց գրախոս:

Արդարեւ փակ է մեր սերունդին առջեւ մեր պատմութիւնը, մեր մատենագրութիւնը, իրականը, հարազատը, ձայնարարը: Անուններ կը շրջին շրթներու վրայ, ըլլայ թող և արտերան մէջ, անուններ աւելի կամ նուազ գեղեցիկ գիծերով, գունաւորումով, ըստ անձին հաշակին ձեւուած, ըստ զգալու սրբուած, մեծցած ու բարձրացած, հոգ չէ թէ իրական կամ ոչ... Այսպէս չեն միթէ մեր սերունդին քով Սահակի ու Մեարոպի, Գրիգորներու և Ներսէսներու

անուանեանքն ու դէմքերը, անոնց խոհերն ու իղձերը: Ոչ ոք կրնայ ժխտել: Ոչ ոք, որովհետեւ ուսուցիչ և ուսանող (յարգելով բազառութիւնները) նոյն պայմաններու մէջ են համեմատութեան:

Սովոր ենք անք և մեր սերունդները վերածնունդն երգել մեր գրականութեան, սակայն, բացառելով քանի մը գիտուններ, հանդէպ մեր Նախնեաց գործերուն դեռ 1600ի գիրքն ունինք. անոնք ըլլան ձեռագիր թէ տպագիր՝ անփառունակ հիւրերն են մեր, զորս խօսեցնելու բախտը չունինք ու անոնք մեզի համար անմատոյց գրախոսն են, կնքեալ քարտէսը, փակուած անակը...

Հապա ի՞նչ է մեր սերունդին գիտցածը իր Նախնեաց մատենագրութենէն ու պատմութենէն — Այն գոր «Վարդապետն աւսաց», կամ ինչպէս պիտի ըսէինք «աւանդութեամբ առ մեզ հասեալ»: Ինչո՞ւ այս — Վասն զի կը պակսի մեր լեզուին մշակոյցը, պարզապէս խօսելով՝ գրաբար լեզուն չենք տրվեցնէր բառականոնքեան մը նուազագոյն տարիքով անգամ: «Գրաբարի դարն անցած է» ըսել՝ կը նշանակէ մոտադրութեան մատնել մեր Նախնեաց խօսքն ու գործը, հետեւաբար հեռանալ, նուաղիլ, սլաքսերիլ:

Ի՞նչ պիտի ըսէիք գեղարուեստի սիրահարի մը որ Վերոնեզէ մ'ուսումնասիրելու համար գոհանար հրապարակի վրայ ցանուած «առաջնորդ»ի մը անգոյն նշմարներով և տարտամ նկարազդրներով:

Երջեան ծիծաղելի չէ՞ մեր գիրքը: Ի՞նչ պիտի փոխանցենք մեր սերունդին մեր թեթեւ դասերով. ճրքան պիտի սիրահարուի անոնց սիրտը մեր Հայրերու հոգւոյն և հանճարին: Սրովեցենեք գրաբարը, և ահա կը բացուի մուտքը՝ մեր պապենական Գրախօսին, ուղի՞ն՝ մեր հայրենի աղբիւրին:

Գրաբարի ուսումը ինչոյն պատմութիւնն և մատենագրութիւնը չէ՞ որ հաստատուն հիմերու վրայ պիտի դնէ մեր մէջ՝ վերածնելով մեր հայրերու հոգին ու հանճարը, այլ և կենսունակութիւնը, յարստեռ սեռանք և անսխալ ուղղութիւն պիտի տայ մեր կենդանի ու խօսուած բարբառին:

Ո՛րքան սայթաքումներ կան այսօր մեր կենդանի լեզուին կազմին ու շարագրութեան մէջ, խնդրառութեան մէջ, բայերուն մէջ, հոլովներուն մէջ, ուղղագրութեան մէջ. խոցիկ որոնց զարման գրաբարը միայն պիտի ընձեռէ. և անով միայն մեր աշխարհաբարը պիտի յստակութի, ուռնանայ և յառաջդիմէ. «Իրանն արմատով է ծառ, տունն հիմամբ է տուն» (Ալիշան):

Թող մեզի օրինակ ըլլան Ներսիսյան Ժողովուրդները՝ դեռ բարբառս մեր փառքի օրերուն՝ որոնք այնքան փարուով կը մշակեն իրենց լատիներէնն և յունարէնը — ոչ առանց զոչողութիւններու — և անոնցմով Աթէնքի և Հռոմի հանճարի բովը կ'օգտագործեն, անոնցմով իրենց ցեղին տրիւնը կը նորոգեն, հնութեան հանճարին ու փառքին հասնելու ճիգերով:

Ինչո՞ւ մենք ալ երկիւզած յարգանքով շմտեանաք մեր Հայրերու անկադորած սրբազան «փոքրիկ սոժո՞քին, մենք՝ որ թոյրի և բոյրի անշափ կարօտն ունինք»:

Ի՞նչ ըսենք նորաշխարհեան բարեկորու գական համահարակին որ թաքուն ձգտումն ունի խզելու հնութեան հետ սովէն կապ՝ հաւատքի, սրտի և հոգւոյ, խորհուրդի և զգացման: Ան գիտէ արդիացումի շողերով անհետացնել ուղին գէպ ի մեր հնութիւնը սրբազան:

Կ'ըմբռնենք արդիութիւնը հնութեան վերայ, բայց ոչ ճրքեք զայն ջնջող. «Մատն արմատով է ծառ, տունն հիմամբ է տուն»:

Տանք ուրեմն մեր սերունդին ոսկի բանալին մեր Հայրերու տաճարին. հոն պիտի սորվին հայ հաւատքը, հայ միտքը, հայ սիրտը, հայ ցիղը՝ իր քաղաքակրթութեան հարազատ գեղեցկութեան, մեծութեան ու բարձրութեան մէջ, ու այն ատեն արդար պարծանքով իրենք իսկ մեզ պիտի գոչեն թէ «Մենք մեծ բաժին մ'ունինք մարդկային քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ»:

Հ. ԵՐԻԱ ՓԵՏԻՅԱՆ